

אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
הפקולטה למדעי הרוח והחברה

המחלקה לחינוך תש"פ 2019-2020

שם הקורס: תמות פילוסופיות בספרות ילדים

מס' קורס: 129.1.0311

שם המרצה: ד"ר מרום ברזילי

יעדי ההוראה:

ספרי ילדים מהווים הזדמנות עבור ילדים לדון ברעיונות פילוסופיים חשובים. דיונים מלאי מחשבה אינם חריגים עבור ילדים שנפתחת בפניהם האפשרות. קורס זה מציע ניתוח פילוסופי של ספרות ילדים קלאסית ועכשווית. הוא מספק הזדמנות עבור סטודנטים לקרוא, לנתח ולהבין ספרות ילדים איכותית ולהיחשף לסדרת קריאות של יצירות. הקורס מקנה בסיס פילוסופי וספרותי חשוב עבור סטודנטים לחינוך. נביט ביצירות ספרות המיועדות לילדים, אך גם עשירות בתובנות על המציאות של עולם המבוגרים, יצירות כגון: "פו הדוב", "פיטר פן", "אליס בארץ הפלאות" ו"הנסיך הקטן". במהלך הקורס נבחן את הזיקה שבין ספרי ילדים לבין תפיסות פילוסופיות מרכזיות שפותחו על ידי מיטב ההוגים. התוצאה היא קורס המציע דרך הסתכלות מרתקת על ספרי ילדים.

מטרות הקורס: 1. לקיים דיון פילוסופי דרך ספרות ילדים, על מנת שהסטודנטים ירכשו ידע בפילוסופיה וכלים לניתוח ופרשנות של יצירות ספרות; 2. להקנות כלים מתודיים ופדגוגיים שיאפשרו לסטודנטים לעשות שימוש בפילוסופיה ובספרות כמורים בבתי הספר. בסוף הקורס הסטודנטים יבינו את הזיקה שבין פילוסופיה לספרות. הם יכירו את תחומי הפילוסופיה ואת תוכנם, ויתנסו בשאלות פילוסופיות ופדגוגיות.

הקורס הוא חלק מניסיון לתת מענה לשינוי פרדיגמטי שעל מערכת החינוך לעבור כדי להיות רלוונטית למציאות של המאה ה-21. בשנים האחרונות נעשים ניסיונות להיענות לאתגרים החדשים, אשר נובעים מהצורך לגשר על הפער שנוצר בין מערכת החינוך למציאות המשתנה סביבה. למשל, בוגרי מערכת החינוך נדרשים כיום ליישם כישורים ומיומנויות שונים מבעבר, כגון למידה שיתופית, למידה מבוססת חקר, למידה המבוססת על פתרון בעיות, מיומנויות חשיבה מסדר גבוה וכדומה. אין ספק שהוראת פילוסופיה דרך ספרות ילדים בכיתה נותנת מענה הולם לאתגרים הללו.

פרשיות לימודים:

הקורס מבקש לקשור בין התיאוריה לפרקטיקה החינוכית, בכל שיעור נייחד זמן לאופן שבו ניתן להעביר את תכני השיעור בכיתה. ההיבטים המתודיים והפדגוגיים ילוו אותנו לאורך כל הדרך.

שיעור 1: מבוא: מהי פילוסופיה? מהי פילוסופיה עם ילדים? כיצד מעבירים תכנים פילוסופיים בכיתה? מהי ספרות ילדים ומהם הגבולות המבחינים בינה לבין ספרות מבוגרים? כיצד אנו יכולים לעבד יצירות ספרותיות לכלי מתודי להעברת תכנים? מדוע זה נחוץ?

מהלך השיעור: נדון ביתרונות הוראת פילוסופיה דרך ספרות ילדים וביכולת של ספרות הילדים להוות גשר בין פילוסופיה לחינוך- להנגיש את תכני הפילוסופיה המופשטים והמורכבים לתלמידי בית הספר. נעסוק באתגרי מערכת החינוך במאה ה-21 ובתפקיד המכריע של הוראת פילוסופיה בכיתה להתמודדות עם האתגרים הללו; נתוודע לאופן שבו השיעורים יתנהלו דרך ניתוח של שתי יצירות: "הביצה שהתחפשה" (דן פגיס) ו"אם יוצאים מגיעים למקומות נפלאים" (דוקטור סוס); נסיים בהצגת מטרות הקורס ומהלכו.

שיעורים 2-4: "פו הדוב" ותולדות הפילוסופיה

נקרא את "פו הדוב" ונחקר שאלות בלוגיקה ובפילוסופיה של השפה. זהו כישרון נדיר ללכוד תובנה עמוקה במינימליזם ובפשטות לשוניים. אין כמעט יוצר שעושה זאת טוב יותר מאשר אלן אלכסנדר מילן. תחת המעטפת הזו ישנו זרם של חכמה המעניק לקורא רגע עוצמתי של התבוננות והארה. נראה כיצד "פו הדוב" מבטא רעיונות מכל תולדות הפילוסופיה: מהפרה סוקרטים ועד להוגים הפוסטמודרניים.

שיעור 2: רקע על הספר ועל מחברו; מבט כללי על "פו הדוב" כמדריך לחיים מאושרים; ניתוח האמצעים הלשוניים, הפואטיים והאסתטיים שהמחבר עושה בהם שימוש.

שיעורים 3-4: ניתוח מפורט של הספר על פי תפיסות שונות מכל תולדות הפילוסופיה.

ישנו חיסרון בניתוח ספר מנקודות מבט רבות: הפרשנויות השונות חושפות אותנו למגוון, אך אינן מאפשרות לנו להתעמק ולהציג ניתוח קוהרנטי ולכיד, ואז אנו נשארים עם חלקי מידע רבים, דבר הפוגם ביכולת שלנו להבין את היצירה בשלמותה. בניתוח הספר "פיטר פן" נעבוד על פי אסטרטגיה הפוכה: נבחר בפרספקטיבה אחת ונעמיק בה. הסכנה באופן זה של ניתוח היא שאנו נסגרים בתפיסה אחת שמתוכה אנו מביטים על הטקסט. אך יצירת ספרות גדולה תמיד מכילה יותר, תמיד ניתן לבחון אותה מנקודות מבט שונות. לשני האופנים יתרונות וחסרונות.

שיעורים 5-7: "פיטר פן" מנקודת מבט ניטשיאנית ופרידיאנית

בחלק זה ננתח את הספר "פיטר פן" על פי התפיסה של ניטשה, גדול הפילוסופים המודרניים, ונרחיב את נקודת המבט באמצעות התפיסה של פרויד, גדול הפסיכולוגים המודרניים.

המסע, כדימוי לתחושה המפוארת של היסחפות על ידי המילים, מתאר את חווית הקריאה כטיול של הילד בעולמות המופלאים של הפנטזיה. בשיעורים נדון, בין היתר, במה שקורה לילדים כשהם קוראים ספרות פנטזיה. נדון במושגים כגון: מסע, הרפתקאה, פנטזיה, דמיון, סקרנות, קסם, פליאה, העזה, יצירתיות, גבולות החשיבה, חופש, ביטחון וסכנה, המוכר מול הזר והמוזר.

שיעור 5: הצגת הגותו של ניטשה והתורה הפסיכואנליטית של פרויד.

שיעור 6-7: ניתוח הספר "פיטר פן" על פי התפיסות של ניטשה ופרויד.

שיעורים 8-9: "אליס בארץ הפלאות": פליאה, סקרנות ושעמום; מטפיזיקה, אפיסטמולוגיה ולוגיקה

"אליס בארץ הפלאות" מוצג כסדרה של הרפתקאות סוריאליסטיות. באמצעות הגיבורה אנו נכנסים אל תוך עולם של פלאות ובורחים מהתחושה ומהמשמעות של עולם המבוגרים. בחלק זה ננסה לענות על השאלות: מה תפקידו של העדר משמעות? מהו המבנה של העולם, ומהו המעמד של הערכים בו? מה מוסיף השינוי של נקודת המבט מפרספקטיבה ריאליסטית לפרספקטיבה סוריאליסטית? נעסוק בסוגיות כגון: החלום ואופיו, טיבו של הלא מודע, שאלת הזהות האישית, בלשנות ושפה, תרבות מול טבע, היגיון מול אי-היגיון, טבעם של החלל והזמן, לוגיקה, גבולות המחשבה, שיגעון וטירוף, תפיסה, זיכרון ועוד.

היבט נוסף שמבטא לאורך הספר, זה ההיבט של הפליאה, הסקרנות, המוביל את אליס לארץ הפלאות על אף הסכנות. בניגוד לטענה הרווחת, כי המחבר יצר טקסט חף מכוונות חינוכיות ומאמירות מוסריות, נראה כי, יש לספר מוסר השכל, אך לא במובן הקודם- לחנך ולמשמע את הילדים- אלא להיפך, לפתות אותם להעז, לעורר בהם פליאה, חשיבה יצירתית, שאילת שאלות. קסמה של היצירה הוא בכך שהיא אינה מפסיקה לעמת אותנו עם הצורך האנושי הטבוע בנו למצוא סדר באי סדר והיגיון בשיגעון. היא גם מזהירה אותנו, לא לחטוא ברדוקציה של היצירה לראייה שטחית וחד ממדית.

שיעור 8: רקע על הסופר ועל היצירה; המרחב הפילוסופי של הספר; משמעות הפליאה והסקרנות; ממדי המציאות; אליס ותפיסת המציאות; סובייקטיביות ואובייקטיביות; בעיית הזהות האישית.

שיעור 9: אליס ולוגיקה: הבחנה בין טענות אנליטיות לסיוטיות; אפריורי מול אפוסטריורי; אי אפשרות עובדתית ואי אפשרות לוגית; אמת הכרחית ואמת קונטינגנטית; ההיגיון הבריא של אליס; מה אפשרי מבחינה לוגית? הפלאי מול האי-רציונאלי; אליס הסוקראטית; לוגיקה ושיגעון.

שיעורים 10-11: "הנסיך הקטן": אקזיסטנציאליזם ומשמעות החיים:

"הנסיך הקטן" של אנטואן דה סנט-אכזופרי מציע התבוננות עמוקה על האמת האנושית. הוא נוגע באמיתות העמוקות ביותר של ההגות האקזיסטנציאליסטית. זהו ספר הדרכה מלא מחשבה ומבוגר באינטרוספקטיביות שלו, הנכתב במסווה של ספר ילדים.

שיעור 10: רקע על הסופר ועל היצירה; הנסיך הקטן כיציר המלחמה; ניתוח הדיכוטומיות הרבות בספר; ייצוג הילדים; הנסיך הקטן כצוואה רוחנית; המסר המוצהר והגלוי לעין של הספר. הצגת הפילוסופיה האקזיסטנציאליסטית והרלוונטיות שלה ליצירה.

שיעור 11: האקזיסטנציאליזם של הנסיך הקטן; הדרך לבחירה; כיצד ניתן להשיג את האושר; עולם אבסורדי; המטרדות מהמוות; המדבר- מטאפורה לריקון העולם ממשמעויותיו- ניהיליזם; החירות כמועקה; התשובה החיובית לעולם; הפשר האמיתי.

שיעור 12: "הקוסם מארץ עוץ": אתיקה וקבלת האחר; צמיחה אישית ומימוש עצמי:

"הקוסם מארץ עוץ" של פרנק באום הוא ספר הדרכה לצמיחה אישית במסווה של רומן ילדים. זהו סיפור של התגברות על החסרונות הגדולים ביותר שלנו דרך היפתחות לאחרים וקבלתם. הספר הוא מניפסט לשיפור עצמי דרך חמלה. באמצעות ציוויים מוסריים והרהורים פילוסופיים "הקוסם מארץ עוץ" מציע תגליות עמוקות בגן השעשועים הלא שגרתי של הילדות.

לאחר הצגת רקע על הספר ועל מחברו נעלה את השאלה: האם היצירה מכילה מסר פוליטי? הפרשנות, שנציג בשיעור, אינה פרשנות פוליטית. היא תעסוק בשאלות אתיות ובנושאים כמו צמיחה אישית ומימוש עצמי. נלמד, כי התשובה למשאלות ליבנו אינן מצויות בידי של קוסם, אלא על השינוי לבוא מתוכנו; השינוי הוא תוצר של מסע פנימי, ארוך וקשה מנשוא אל עבר אוטונומיה אישית; אין פתרונות קסם, החיצוניים לנו, למעשה ידינו, לחיבור אל הטבעי והאותנטי שבנו; נראה כי הקסם והמופלא מוצגים ביצירה כמכשול, כמשהו שאי אפשר לסמוך עליו.

שיעור 13: סיכום הקורס – בין תיאוריה לפרקטיקה – דיון על ההיבטים הפדגוגיים והמתודיים בהוראת פילוסופיה דרך ספרות ילדים:

בחלק זה נדון באופנים השונים שבאמצעותם ניתן ליישם את תכני הקורס בבתי הספר. השיעור מהווה סיכום של הדיונים הפדגוגיים שהתקיימו בכיתה במהלך הסמסטר.

דרישות והרכב ציון הקורס

עבודה בסוף הסמסטר: 100% מהציון.

עבודה: העבודה תחקור נושאים פדגוגיים ו/או פילוסופיים העולים מתוך ספר ילדים והמשמעות שלהם (5 עמודים).

הנחיות מפורטות לעבודת הסיום תוצגנה לקראת סוף הסמסטר.

ספרי ילדים

- אכזופרי, אנטואן דה סנט. הנסיך הקטן, תרגום: אילנה המרמן, הוצאת עם עובד, תל אביב, 1993.
- באום, ל. פרנק. הקוסם מארץ עוץ, תרגום: בשמת אבן-זהר, הוצאת מחברות לספרות, 1989.
- דוקטור סוס. אם יוצאים מגיעים למקומות נפלאים, תרגום: לאה נאור, כתר הוצאה לאור, 1990.
- הרציג חנה. הפילוסוף הקטן, איירה: יאנה בוקלר, הוצאת עולם חדש, 2017.
- מילן, אלן אלכסנדר. פו הדוב: הספר המלא, תרגום: אבירמה גולן, הוצאת מחברות לספרות, 2004.
- מתיו ברי, גיימס. פיטר פן, תרגום: נעמי גל, הוצאת כתר, 1999.
- פגיס, דן. הביצה שהתחפשה, הוצאת עם עובד, 2012.
- קרול, לואיס. הרפתקאות אליס בארץ הפלאות, מאנגלית: רנה ליטוין, הקיבוץ המאוחד, 1997.

ספרי פילוסופיה

- אפלטון, כתבי אפלטון, כרך 2, המשתה ופוליטיאה, ירושלים, שוקן, תרגום: ליבס.
- אריסטו. אתיקה מהדורת ניקומאכוס, תרגום י"ג ליבס, שוקן, תל אביב, תשל"ג, ספרים 3-1.
- דה סוסיר, פרדינן. קורס בבלשנות כללית, תרגום: אבנר להב, הוצאת רסלינג, תל אביב, 2005, פרק 1.
- בנימין, ולטר. "ספרות ילדים", בתוך: ביקורת ומראית עין: מבחר כתבים על ספרות ותיאטרון, כתבים, כרך ב', הוצאת רסלינג, תל אביב, 2015.
- דקארט, רנה. הגיגות על הפילוסופיה הראשונית, תרגום: דורי מנור, ידיעות אחרונות, 2006, פרק 3-1.
- ויטגנשטיין, לודוויג. חקירות פילוסופיות, תרגום: אולמן-מרגלית עדנה, הוצאת מאגנס, ירושלים, 2009.
- ויטגנשטיין, לודוויג. מאמר פילוסופי לוגי, תל אביב, הקיבוץ המאוחד, 1973, קטעים נבחרים.
- יום, דיוויד. מסכת טבע האדם, תרגום: יוסף אור, הוצאת מאגנס, ירושלים, תשס"ו, עמ' 13-21, 100-140.
- לוק, ג'ון. מסה על שכל האדם, תרגום: יוסף אור, האוניברסיטה העברית, 1935, ספר ראשון, פרקים 1-4.
- ניטשה, פרידריך. הולדת הטרגדיה; המדע העליון, מהדורת ישראל אלדר, הוצאת שוקן, תשל"ו.
- קאנט, עמנואל. הקדמות לכל מיטאפיסיקה בעתיד שתוכל להופיע כמדע, תרגום אברהם יערי, בעריכת ש"ה ברגמן, הוצאת מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים, תש"ן, קטעים נבחרים.
- קאנט, עמנואל. הנחת יסוד למטאפיסיקה של המידות, תרגום מ' שפי, הוצאת מאגנס, ירושלים, תש"י.
- רוסו, ז'אן ז'אק. אמיל או על החינוך, תרגום: ארזה טיר-אפלרויט, מאגנס, 2009, קטעים נבחרים.

ספרות משנית

- גרת, מאתיוס. פילוסופיה וילדים, ספריית עליית הגג, ידיעות אחרונות, תל אביב, 2003.
- טיקוצקי, גדעון. הנסיך הקטן- שבעה פרקי מסע, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1998.
- שביט, ז' (1996). מעשה ילדות: מבוא לפואטיקה של ספרות ילדים, תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- שריקי, עטרה, מובשוביץ-הדר, נצה. לוגיקה בארץ הפלאות: מבוא ללוגיקה באמצעות קריאת הרפתקאות אליס בארץ הפלאות, ירושלים, מכון מופ"ת, 2013.
- קיזל, אריה (2015), "פדגוגיה של פחד: מחסום לעיסוק בשאלת האדם". בתוך: ישעיהו תדמור ועמיר פריימן, חינוך: שאלת האדם (כרך ב'- בהווייה), תל אביב: מופת, עמ' 214-223.

אנגלית

Anderson, Nancy A. Elementary Children's Literature: The Basics for Teachers and Parents, 3rd ed. Boston: Pearson, 2013. Selections from various chapters.

Costello, Peter R., ed. 2012. Philosophy in Children's Literature, Lanham, Boulder, New York, Toronto, and Plymouth: Lexington Books. Selections from various chapters.

Kizel, A. (2016), Pedagogy out of Fear of Philosophy as a Way of Pathologizing Children, Journal of Unschooling and Alternative Learning, Vol. 10, pp. 28-47.

Kizel, A. (2016), "Philosophy with Children as an Educational Platform for Self-Determined Learning", Cogent Education, Vol 3, number 1.

Kizel, A. (2019), Philosophy with Children in Education, In: Tom fledges (Ed). Educational and Philosophy: New Perspective on Complex Relationship, Routledge Education Series, pp. 28-40.

Lipman, Matthew, Thinking in Education, 2nd ed. Cambridge University Press, 2003.

Pritchard, Michael S. Philosophical Adventures with Children, Lanham, 1985.

Wartenberg, Thomas E. 2009. Big Ideas for Little Kids, Plymouth: Rowan & Littlefield.

ביבליוגרפיה נוספת

גולדברג, לאה, בין סופר ילדים לקוראין, תל אביב, ספריית הפועלים.

גונן-רות, תור 2004. ארבע פנים לאיור: הפונקציה הקוגניטיבית, הערכית, האמנותית והפסיכולוגית של האיור בספר הילדים העכשווי. עולם קטן, 2: 111-140.

יובל, נורית, הדיאלוג בין הטקסט לאיור בספרות לילדים, עיונים בספרות ילדים, 2009, 19: 66-76.

רגב, מנחם, מדריך קצר לספרות ילדים, ירושלים, כנה, 1984.

אנגלית

Billone, Amy Christine. 2004. "The Boy Who Lived: From Carroll's Alice and Barrie's Peter Pan to Rowling's Harry Potter." Children's Literature, 32: 178-202.

Brown, David S. 2010. "Reasoning Down the Rabbit-Hole: Logical Lessons in Wonderland." In Alice in Wonderland and Philosophy: Curiouser and Curiouser, edited by Richard Brian Davis, 79-92. Hoboken, NJ: Wiley.

Matthews, Gareth B., Philosophy and the Young Child, Harvard University Press, 1980.

May, Leila Silvana. 2007. "Wittgenstein's Reflection in Alice's Looking-Glass." Philosophy and Literature, 31 (1): 79-94.

Norton, Donna E. Through the Eyes of a Child, 6th ed. Ohio: Merrill Publishing, 2003.

Rahm, Suzanne. 1998. The Wizard of Oz: Shaping an Imaginary World, Simon & Schuster.

Riley, Michael O. 1997. Oz and Beyond: The Fantasy World of L. Frank Baum, Lawrence, KA: University Press of Kansas.

Rose, Jacqueline. (1984) 1992. The Case of Peter Pan, Or: The Impossibility of Children's Fiction, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.